

לפרשת בהעלתך: בנסוע הארון, פשוטו ומדרשו

ברוב עדות ישראל, כל אימת שמוציאים ספר-תורה, אומרים את הפסוק מפרשת בהעלותך: "ויהי בנסוע הארון ... משנאיך מפניך". עדות לאמירת פסוק זה נמצאת לראשונה בספרי מנהגים מתקופת הראשונים, אך לא מוסבר מדוע התקינו לומר פסוק זה. לכאורה, אין צורך בהסבר, והכתוב מדבר בעד עצמו – פתיחת הארון והולכת ספר התורה אל הבימה מוקבלת לנסיעת הארון במחנה ישראל שבמדבר. בספר אליה רבה, בהלכות חג שמחת תורה (תרסט ה), כתב, שכאשר אומרים את פסוקי "אתה הראת" בהוצאת ספר תורה לפני ההקפות, אזי כשאומרים "ויהי בנסוע הארון" פותחים את הארון, וכשאומרים "כי מציון תצא תורה" מוציאים את ספרי התורה. משמע מדבריו שהבין את הפסוקים כמליצות: "בנסוע הארון" – פתיחת הארון, "מציון תצא תורה" – הוצאת התורה מן הארון.

מה אמור המתפלל לחשוב בעת שהוא אומר את הפסוקים הללו? האם יש לכך משמעות מעבר לאסוציאציה המילולית הרופפת, שבין נסיעת הארון ופתיחתו? נראה, שאפשר להעמיק את הכוונות והמשמעות שבאמירת פסוקים שכאלה. לשם כך, יש להשתמש בכלים פרשניים ודרשניים המרחיבים מעבר לפשטי המקראות. נדגים זאת ממקום אחר בתפילה שבו הדברים מפורשים יותר, ובסיום דברינו נשוב ל"ויהי בנסוע הארון".

בתחילת תפילת שחרית אומרים את פרק ל' בתהלים: "מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, ארוממך ה' כי דליתני". ר"א ברלינר, מגדולי חוקרי התפילה, לא מצא לכך מקור וטעם, והציע, שאמירת מזמור זה בטעות יסודה: במקורו, הוא נאמר כמזמור לחנוכה, וכך הופיע בסידורים ישנים. המדפיסים השמיטו בטעות את הציון שיש לאמרו בחנוכה, וכך הפך להיות מזמור לכל יום. ר"י יעקבסון, בפירושו הגדול לסידור "נתיב בינה" אינו חולק על הניתוח הביקורתי הזה, אך הוא טוען שלא די בהסבר טכני שכזה, ויש צורך לפרש ולהסביר את הרעיונות וההרגשות המובעים בתפילות, שהרי אין בהסברים היסטוריים ופילולוגיים מן הסוג האמור כדי להבהיר למתפלל למה עליו לכוון בתפילתו.

לאמיתו של דבר, נראה שאין זו תקלת מדפיסים סתמית, אלא הוספה מכוונת של המזמור. נראה, שהסיבה העיקרית לאמירתו היא הנושא העיקרי של המזמור, הרפואה מן החולי, שבמרכזה הפסוק: "בערב ילין בכי ולבוקר רינה". הקימה בבוקר מתוארת כבר בברכות השחר כתחיית המתים והצלה פלאית – "המחזיר נשמות לפגרים מתים". רבי יהושע בן לוי היה אומר מזמור זה כתפילה לפני השינה, בדומה לברכת "המפיל" שבה מבקשים "והאר עיני פן אישן המוות" (שבועות טו ב). ואילו בנוסח הסידור שלפנינו, נקבע לומר את המזמור לא כתפילה שלפני השינה, אלא כהודיה שאחריה.

אינה דומה אמירת מזמור זה בכל ימות השנה לאמירתו בחנוכה. עיקר הענין בחנוכה הוא דווקא בכותרתו: "מזמור שיר חנוכת הבית", ואילו בשאר ימות השנה, עיקר עניינו הוא בהודיה על הזכות לקום בבוקר. ואכן, בסידורי הספרדים משמיטים את הפסוק הראשון ואין אומרים אותו, אלא מתחילים מ"ארוממך ה' כי דליתני" לבד מאשר בחנוכה – כאשר אומרים אותו כ"שיר של יום" – אז פותחים בכותרת.

האשכנזים, הפותחים בכל יום את המזמור ב"חנוכת הבית" – יכולים להתעלם ולומר שאין חשיבות לכותרת, ועיקר כוונתם למזמור, אולם במאמץ פרשני נוסף תמצא תקנה גם להזכרת חנוכת הבית בכל יום. כבר תהו מפרשי התהלים, מה הקשר שבין הכותרת של הפרק לבין תכנו. הכותרת מקדישה את המזמור לחנוכת הבית, ואילו התוכן עוסק בריפוי ממחלה. זאת ועוד, הלא דוד כלל לא זכה לראות חנוכת הבית, וכיצד יכול לומר מזמור זה? פירושים רבים נתנו לכך וקצר המצע מלפרטם כאן. לענייננו יש חשיבות מיוחדת בפירושו של המלבי"ם: "המזמור כולו יוסד לתת הודאה בחלותו ויחי מחליו, ולא נמצא בו שום ענין מחנוכת בית? ומבואר שהבית המוזכר פה הוא הבית המְשָׁלִי, הוא הגוף שהוא מעון לנפש ובית להאדם הפנימי השוכן ודר בקרבו, כי הנפש הוא האדם באמת, והגוף החמרי הוא רק בית חומר לשבתה כל ימי היותה במצודה ... ועת חלה או רפפו עמודי הבית ומכוונתיו, ואחר שנתרפא נבנה הבית על תילו וישב לימי עלומיו, לכן ציין שם השיר בשם חנוכת הבית לדוד, רצונו לומר בית דוד העצמי, מעון נפשו שנתחנך בהרפאותו".

לפי פירושו של המלבי"ם, ראוי לומר את מזמור שיר חנוכת הבית כל אימת שאדם מחלים ממחלה. ואף בכל יום, כשאומרים מזמור זה, ראוי להתכוון ל"חנוכת הבית" של גוף האדם. חונכים אותו מחדש בכל יום, אחרי שבלילה הוא מט לנפול. והרי זה עולה בקנה אחד עם ברכות השחר שהתקינו חכמים: פוקח עורים, זוקף כפופים, המכין מצעדי גבר, הנותן ליעף כח, אשר יצר ... ומפליא לעשות. וכמוכן - עם תפילת "מודה אני" הפותחת את סדר האמירות בבוקר: "שהחזרת בי נשמת".

בדרך צחות ניתן לומר, שאין להתפלא על החסידים שמדי יום בסיום תפילת שחרית שותים "לחיים" וטועמים מזונות, הרי יש לחגוג את תחית המתים הפלאית הזאת! אם באמת יהודי התכוון באמירת מזמור שיר חנוכה הבית לכך, הרי שיש מקום לחגוג את חנוכה הבית, את הפיכת "מספדי למחול לי" - תיכף ומיד!

נמצאנו למדים, שלא די למתפלל להבין את פירוש המלים. לעתים, כדי להתכוון היטב בתפילה, להתאים את הנאמר לחויה הרגשית ולרעיון ההגותי, יש להעמיק חקר בתולדות התפילה, בפרשנות הפסוקים והמזמורים, ולעתים – לא די בפשט, וצריך לשלב גם את דרך הדרש, הרמז והסוד, כדי למצות את מגוון המשמעויות הטמונות בנוסחי התפילה ולהחיותה.

נשוב עתה לענין שפתחנו בו – ויהי בנסוע הארון. על פי פשוטו, מדבר הפסוק על הנסיעה הריאלית של הארון במחנה ישראל במדבר, ואמירתו בפתיחת הארון בבית הכנסת היא מליצה בלבד, או העלאת זכרון מימי המסע במדבר – אף כי לזכרון זה אין משמעות ממשית עבור המתפלל.

אולם, בחינת מרחב הפרשנויות של פסוק "ויהי בנסוע הארון" פותחת אופקים חדשים ורחבים בהרבה. ונדגים בקיצור המתבקש כאן: לפי הזוהר (פרשת ויקהל), כאשר מוציאים ספר תורה לקרוא בו בציבור, נפתחים שערי שמים, שערי רחמים, ומתעוררת האהבה לעילא. לכן, התקינו לומר תפילת "ברוך שמה" בשעה זו, שהיא עת רצון. ברוך שמה היא תפילה עמוסת בקשות, ואילו בקשתו של משה בעת מסע הארון: "קומה ה' ויפוצו אויבך וינוסו משנאיך מפניך", היא תמצית המבטאת את האפשרות לבקש בעת רצון זו של פתיחת הארון ונשיאת ספר התורה, בקשה כללית לישועת ה' ותקומת ישראל.

האדמו"ר רבי שלמה מרדומסק מוליך את הפסוק בכיוון אחר, דומה לדרכו של המלבי"ם בשיר חנוכה הבית: "כי הנה מבואר בזוהר הקדוש, כי הלב נקרא בשם ארון אשר בו התורה, כמו שכתוב והיו הדברים האלה על לבבך", בסגנון אחר הוא מפרש עוד, כי גופו של אדם הוא כארון, לתורה אשר בלבו ובמוחו. לפי זה, מובנו של "בנסוע הארון" הוא התנועה הפנימית בלב האדם, לנסוע, להתקדם, ממדרגה למדרגה בקדושה, בלימוד התורה וקיום מצוותיה. (תפארת שלמה מועדים, לחג הסוכות). בעת הזאת הוא מתפלל שהקב"ה יסייע לו בשאיפותיו והגורמים המטרידים והמפריעים – בחינת "אויבך" ו"משנאיך" – שינוסו ויפוצו מפניו.

הקריאה הדרשנית מאפשרת לאדם לראות את עצמו כבית, כמקדש, כארון הברית וכספר תורה. הוא מביא את עצמו אל פסוקי התפילה ומוצא את עולמו הפנימי גנוז בהם, אפילו כאשר הם עוסקים כביכול בחפצים נבדלים ובזמנים רחוקים מן המקום שבו הוא עומד.